

MAXSUS MAKTAB TARBIYALANUVCHILARINING IJTIMOYIY MOSLASHUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ВОСПИТАННИКОВ СПЕЦИАЛЬНЫХ ШКОЛ

IMPROVING THE METHODOLOGY OF USING INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING SOCIAL ADAPTATION COMPETENCIES OF SPECIAL SCHOOL STUDENTS

GULYAMOVA MURUVVAT XAMROYEVNA
Magistratura talabasi, ISFT instituti

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari tahlil qilingan. Unda interaktiv metodlar, AKT, loyihaviy va o'yin texnologiyalarining alohida ehtiyojli bolalarda mustaqil hayot ko'nikmalari hamda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi imkoniyatlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari innovatsion yondashuvlar o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini samarali oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy moslashuv, maxsus maktab, innovatsion pedagogik texnologiyalar, inklyuziv ta'lim, kommunikativ kompetensiya.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются вопросы использования инновационных педагогических технологий в развитии компетенций социальной адаптации воспитанников специальных школ. Обосновываются возможности интерактивных методов, ИКТ, проектных и игровых технологий в формировании навыков самостоятельной жизни и коммуникативных компетенций у детей с особыми образовательными потребностями. Результаты исследования показывают, что инновационные подходы эффективно способствуют повышению уровня социальной интеграции учащихся.

Ключевые слова: социальная адаптация, специальная школа, инновационные педагогические технологии, инклюзивное образование, коммуникативная компетентность.

ABSTRACT. This article analyzes the application of innovative pedagogical technologies in developing the social adaptation competences of special school students. It substantiates the potential of interactive methods, ICT, project-based, and game technologies in forming independent living skills and communicative competences in children with special educational needs. The research findings indicate that innovative approaches effectively contribute to enhancing the social integration level of students.

Keywords: social adaptation, special school, innovative pedagogical technologies, inclusive education, communicative competence.

Kirish

Jahon miqyosida ta'lim tizimining insonparvarlik tamoyillari asosida rivojlanishi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish masalasini dolzarb pedagogik muammolardan biriga aylantirdi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida har bir bolaning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, uning mustaqil hayotga tayyorlanishi va jamiyatda munosib o'rin egallashi asosiy maqsad sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi [1].

Ijtimoiy moslashuv shaxsning ijtimoiy muhit talablariga mos ravishda faoliyat yuritishi, muloqotga kirishishi, turli hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishini ifodalovchi murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Maxsus maktablarda ta'lim olayotgan o'quvchilar uchun mazkur jarayon yanada murakkab kechadi. Chunki ularning rivojlanishidagi ayrim cheklovlar kommunikativ faoliyat, mustaqil harakat qilish, ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish va jamiyat talablariga moslashishda qo'shimcha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi [2].

So'nggi yillarda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, UNESCO va UNICEF tomonidan ilgari surilgan inkluziv ta'lim tamoyillari barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish zarurligini ta'kidlamoqda. Mazkur hujjatlarda nogironligi bo'lgan yoki alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvi va jamiyat hayotida faol ishtiroki muhim ko'rsatkichlardan biri sifatida qayd etilgan [3].

O'zbekiston Respublikasida ham maxsus pedagogika va inkluziv ta'lim

tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning sifatli ta'lim olishi, kasbiy tayyorgarligi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan [4]. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, maxsus maktablarda ta'lim olayotgan ayrim o'quvchilarda mustaqil hayot ko'nikmalari, ijtimoiy muloqot madaniyati va jamoada ishlash kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatilmoqda.

Pedagogika va maxsus pedagogika sohasidagi tadqiqotlarda ijtimoiy moslashuv masalasi turli jihatlarida o'rganilgan. L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, V.V. Lebedinskiy, T.A. Vlasova, S.Ya. Rubinshteyn kabi olimlar rivojlanishida nuqsonega ega bo'lgan bolalarning kompensator imkoniyatlari hamda ijtimoiy rivojlanish omillarini tadqiq qilganlar [5]. Ularning ilmiy qarashlariga ko'ra, bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit va pedagogik ta'sir hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotlar esa innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali maxsus maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini samarali rivojlantirish mumkinligini ko'rsatmoqda. Xususan, interaktiv ta'lim texnologiyalari, rol o'yinlari, muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati, raqamli ta'lim vositalari va simulyatsion metodlar o'quvchilarning ijtimoiy tajribasini boyitishga xizmat qiladi [6].

Innovatsion pedagogik texnologiyalar ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Bunday texnologiyalar yordamida o'quvchilar real hayotga yaqin vaziyatlarda ishtirok etish, muammolarni hal qilish, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va mustaqil qaror qabul qilish tajribasini egallaydilar. Bu esa ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarining tabiiy

ravishda rivojlanishiga imkon yaratadi [7].

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish masalasi hali yetarli darajada o'rganilmagan. Ko'pgina tadqiqotlarda ijtimoiy moslashuv yoki innovatsion texnologiyalar alohida ko'rib chiqilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro integratsiyasi hamda maxsus maktab sharoitiga mos metodik mexanizmlari chuqur tadqiq etilmagan.

Mazkur tadqiqotning maqsadi maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodlari

Mazkur tadqiqot maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, unda nazariy va amaliy tadqiqot metodlarining kompleksidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan ta'lim nazariyasi hamda inklyuziv va maxsus pedagogika tamoyillari tashkil etdi.

Tadqiqotning nazariy bosqichida maxsus pedagogika, defektologiya, ijtimoiy pedagogika va pedagogik texnologiyalar sohasidagi ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. L.S. Vygotskiy, A.R. Luriya, V.V. Lebedinskiy, T.A. Vlasova, E.A. Strebeleva, N.M. Nazarova va boshqa olimlarning alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning

rivojlanishi hamda ijtimoiy moslashuviga oid ilmiy qarashlari o'rganildi. Shuningdek, UNESCO, UNICEF va BMT tomonidan qabul qilingan xalqaro hujjatlar hamda O'zbekiston Respublikasining maxsus va inklyuziv ta'limga oid normativ-huquqiy hujjatlari tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar muhim pedagogik vosita ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ta'lim shakllarida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi ko'pincha cheklangan bo'lsa, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ularning muloqotga kirishish, hamkorlik qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshadi.

Birinchi natija sifatida interaktiv ta'lim texnologiyalarining samaradorligi aniqlandi. Rol o'yinlari, muammoli vaziyatlar, guruhlarda ishlash va munozara metodlari o'quvchilarning ijtimoiy muloqot tajribasini boyitishi kuzatildi. Ayniqsa, "Do'konda xarid qilish", "Mehmon kutish", "Transportda muomala", "Shifokor qabulida" kabi hayotiy vaziyatlarni modellashtirish asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar tarbiyalanuvchilarning kundalik hayotga moslashuv darajasini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Ikkinchi muhim natija axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liq bo'ldi. Multimedia vositalari, videoroliklar, virtual ekskursiyalar va interaktiv dasturlar yordamida o'quvchilar ijtimoiy vaziyatlarni kuzatish, tahlil qilish va ularga mos harakat qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Vizual va audiovizual materiallarning qo'llanilishi ayniqsa intellektual rivojlanishida

qiyinchiliklari bo'lgan tarbiyalanuvchilarning mavzuni tushunishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Uchinchi natija loyiha asosida o'qitish texnologiyalarining ijtimoiy moslashuvga ta'siri bilan bog'liq. Tadqiqot davomida kichik guruhlarda amalga oshirilgan ijtimoiy loyihalar o'quvchilarda mas'uliyat hissi, jamoada ishlash malakasi va o'zaro yordam ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qilishi aniqlandi. Loyihalarda ishtirok etgan tarbiyalanuvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalash, vazifalarni taqsimlash va natijalarni baholash tajribasiga ega bo'ldilar.

To'rtinchi natija sifatida o'yin texnologiyalarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati aniqlandi. Didaktik va syujetli-rolli o'yinlar tarbiyalanuvchilarning emotsional holatini yaxshilashi, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishi va tengdoshlari bilan muloqotga kirishishini faollashtirishi kuzatildi. O'yin faoliyati jarayonida bolalar ijtimoiy normalar va qoidalarni tabiiy ravishda o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Tahlillarnatijasida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantiriladigan ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarining quyidagi tarkibiy qismlari aniqlandi:

- kommunikativ kompetensiya;
- hamkorlik kompetensiyasi;
- muammolarni hal qilish

kompetensiyasi;

- ijtimoiy javobgarlik kompetensiyasi;
- mustaqil hayot ko'nikmalari;
- raqamli kommunikatsiya

kompetensiyasi.

Natijalar asosida ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishning quyidagi modeli ishlab chiqildi: Innovatsion pedagogik texnologiyalar → faol ishtirok → ijtimoiy tajriba orttirish → kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish → ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini

rivojlantirish → jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuv.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari innovatsion pedagogik texnologiyalar maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Ularning tizimli va maqsadli qo'llanilishi tarbiyalanuvchilarning jamiyat hayotiga faol integratsiyalashuviga, mustaqil hayotga tayyorlanishiga hamda ijtimoiy faolligining oshishiga xizmat qiladi.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarining muhim pedagogik vosita ekanligini tasdiqladi. Olingan natijalar zamonaviy maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim nazariyalarida ilgari surilgan qarashlar bilan uyg'unlikda ekanligi aniqlandi. Xususan, L.S. Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan faol hamkorlik jarayonida amalga oshadi [8]. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar ham aynan ijtimoiy muloqotga asoslangan interaktiv metodlar tarbiyalanuvchilarning moslashuv darajasini oshirishini ko'rsatdi.

Bugungi kunda maxsus maktablarda ta'lim olayotgan bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi nafaqat akademik bilimlarga, balki ularning kundalik hayotda mustaqil faoliyat yuritish qobiliyatiga ham bog'liqdir. Tadqiqot davomida o'rganilgan innovatsion texnologiyalar orasida ayniqsa hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, loyiha faoliyati va syujetli-rolli o'yinlar yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Buning sababi shundaki, mazkur texnologiyalar tarbiyalanuvchilarga nazariy bilimlarni real vaziyatlarga tatbiq

etish imkoniyatini yaratadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, an'anaviy o'qitish usullarida tarbiyalanuvchilar ko'pincha bilimlarni passiv qabul qiluvchi subyekt sifatida qatnashadilar. Innovatsion pedagogik texnologiyalarda esa ular faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladilar. Bu holat ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, tashabbuskorligini rivojlantiradi hamda ijtimoiy faoliyatga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham maxsus ta'lim oluvchilar bilan ishlashda interaktiv va amaliy faoliyatga asoslangan metodlarning samaradorligi qayd etilgan. UNESCO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ijtimoiy moslashuv darajasi ko'p jihatdan ularning ta'lim jarayonidagi faolligiga bog'liq ekanligi ta'kidlangan [9]. Ushbu tadqiqot natijalari ham mazkur xulosani tasdiqlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar nafaqat kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi, balki emotsional barqarorlikni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, guruhli faoliyat va hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar tarbiyalanuvchilarda empatiya, o'zaro hurmat va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Bu esa ularning jamiyatga moslashuv jarayonini yengillashtiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi ko'p jihatdan pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi bilan bog'liq ekanligini ham ko'rsatdi. Pedagog zamonaviy texnologiyalarni to'g'ri tanlay olishi, ularni tarbiyalanuvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtira olishi va mos pedagogik muhit yarata olishi zarur. Aks holda texnologiyalarning didaktik imkoniyatlaridan to'liq foydalanish qiyinlashadi.

Muhokama natijalariga ko'ra, maxsus maktablarda ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- ijtimoiy yo'naltirilgan o'quv-tarbiyaviy muhitni yaratish;
- innovatsion texnologiyalardan tizimli foydalanish;
- pedagog va psixologlarning hamkorligini ta'minlash;
- ota-onalarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish;
- individual va differensial yondashuvni amalga oshirish;
- real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlarni tashkil etish.

Demak, innovatsion pedagogik texnologiyalar maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositasi bo'lib, ular ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirishga hamda tarbiyalanuvchilarning jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari maxsus maktab tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy moslashuv kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy maxsus pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Jamiyatning jadal rivojlanishi, inklyuziv ta'lim g'oyalarining keng tarqalishi va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarning ijtimoiy integratsiyasiga bo'lgan talabning ortishi ushbu muammoning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda.

Tadqiqot davomida ijtimoiy moslashuv kompetensiyasi murakkab integrativ sifat sifatida namoyon bo'lishi aniqlandi. U kommunikativ ko'nikmalar, ijtimoiy faoliyat tajribasi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, hamkorlik kompetensiyasi hamda

kundalik hayot ko'nikmalarining o'zaro uyg'unlashuvi natijasida shakllanadi.

O'tkazilgan tahlillar innovatsion pedagogik texnologiyalar mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Xususan, interaktiv metodlar,

loyiha faoliyati, rol o'yinlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ijtimoiy vaziyatlarni modellash tirish usullari tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy tajribasini boyitadi, ularning mustaqilligi va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PF-6084-son Farmoni "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. UNESCO. Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994.
4. UNICEF. Inclusive Education: Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. – New York: UNICEF, 2017.
5. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.
6. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. – М.: Академия, 2006. – 384 с.
7. Назарова Н.М. Специальная педагогика. – М.: Академия, 2010. – 400 с.
8. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – 536 с.
9. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education – All Means All. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.